

Mediji i novinari u vreme vanrednog stanja

Ograničenja prema novinarima u obavljanju posla

Vanredno stanje na teritoriji Republike Srbije proglašeno je 15. marta 2020. godine *Odlukom o proglašenju vanrednog stanja*. Proglašenje vanrednog stanja, kasnije odluke i postupanje prema novinarima su u velikoj meri uticali na rad novinara i medijskih kuća u periodu nakon stupanja odluke na snagu.

Uvod u odluku o proglašenju vanrednog stanja bila je **Odluka o proglašenju bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS.CoV-2 zaraznom bolešću** koja je predstavljala osnov za primenu restriktivnih odredbi **Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti** (Službeni glasnik broj 15/2016 I 68/2020) čije su odredbe u najvećoj meri iskorišćene za donošenje daljih odluka.

Odluke koje su direktno uticale na rad novinara, medijskih kuća i organizacija donete su ubrzo nakon uvođenja vanrednog stanja. U periodu od 15. marta do 6. maja donete su Naredba o ograničenju i zabrani kretanja lica na teritoriji RS, Odluka o zabrani prisustva novinarima na konferencijama za štampu Kriznog štaba i Zaključak Vlade o informisanju stanovništva o stanju i posledicama zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS na osnovu Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti.

Naredba o ograničenju i zabrani kretanja lica na teritoriji Republike Srbije doneta je 18. marta i njom je svim licima na teritoriji Srbije u zavisnosti od godina starosti uređeno kretanje kao i zabrana kretanja za sva lica za vreme policijskog časa. Naredba je uticala i na slobodno kretanje novinara i oni su morali da pribave posebne propusnice koje je izdavala Kancelarija za saradnju sa medijima Vlade RS i Pres služba Vlade RS.

Donošenjem naredbe javio se i problem u vezi sa kretanjem novinara u obavljanju svojih radnih zadataka. S obzirom na specifičnost posla i načina na koji se obavlja, bez unapred jasno preciziranih radnih zadataka za duži vremenski period, novinari su među prvima osetili najveće probleme u obavljanju posla. Prva nedelja stupanja Naredbe značila je i direktno ograničavanje kretanja novinara, što je trajalo sve dok nije utvrđen način na koji će se dozvoliti rad u vreme zabrane kretanja. Praktična primena naredbe dovela je do primene drugih propisa kojima se na određeni način menja direktna primena Zakona o radu.

Medijske kuće i organizacije su svoj rad uskladile sa donetom **Uredbom o organizovanju rada poslodavaca u vreme vanrednog stanja (Službeni glsnik br 31 2020)**¹ i **Instrukcijom privrednim subjektima u vezi sa postupkom za izdavanje dzova za kretanje u vreme zabrane kretanja**² kojom je uređen postupak podnošenja zahteva, izdavanje dozvola, sačinjavanje radnih naloga i odgovornost poslodavaca za istinitost dostavljenih spiskova, kao i kontrolu kretanja.

Rešenje u vezi sa kretanjem novinara pronađeno je kroz izdavanje akreditacija za kretanje. Postupak je uključio prijavljivanje za akreditovanje, sačinjavanje i podelu posebnih akreditacija medijskim kućama i organizacijama. U slučaju medija nije bilo uključeno resorno Ministarstvo privrede ili resorno Ministarstvo kulture i informisanja već je za to je određena Kancelarija za odnose sa medijima Vlade Republike Srbije. Kancelarija, odnosno njena Press služba je na

¹ <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2020/31/2/reg>

² <https://www.paragraf.rs/propisi/instrukcija-privrednim-subjektima-izdavanje-dozvola-nocni-rad-vanredno-stanje.html>

osnovu dostavljenih podataka od medijskih kuća - poslodavaca o zaposlenim novinarima i medijskim radnicima za koje postoji potreba kretanja u vreme zabrane prosleđivala Ministarstvu unutrašnjih poslova koje je na osnovu nadležnosti u vreme vanrednog stanja i zabrane kretanja donosilo odluku o izdavanju akreditacija.

Kao jedan od problema pojavio se propust da se akreditacije izdaju novinarima koji nisu u stalnom radnom odnosu kod poslodavca, medijske kuće, organizacije, ili su na drugi način bez prekida radno angažovani kod svojih poslodavaca u medijima. Najveći problem imali su slobodni novinari (frilenseri) kojima su bez jasno određene procedure dodeljivane akreditacije ili su bili odbijani. Od strane Press službe Kancelarije Vlade RS nisu bili predviđeni jasni kriterijumi za dodelu pa je u stvarnosti dolazilo do slučajeva da određeni novinari ne dobiju akreditacije ili da mediji ne dobiju zahtevani broj akreditacija.

Osnovni razlog odluci da se pojedinim frilenserima ili medijima koji zahtevaju veliki broj akreditacija ne izdaju dozvole za kretanje pronađen je u propisima koji uređuju postupanje poslodavaca u vezi sa potrebnim kretanjem zvanično zaposlenih novinara i drugih osoba, a s obzirom na to da frilenseri nisu bili u toj kategoriji, ostavljeni su bez dozvola za kretanje u vreme noćnih i dnevnih zabrana. Drugi razlozi su moguće zloupotrebe dozvola za kretanje s obzirom na manji broj mogućih radnih zadataka u vreme zabrane kretanja³.

Postupak izdavanja akreditacija je mogao je da bude uređen i dosta jednostavnije, pre svega imajući u vidu proces digitalizacije državne uprave i njenih usluga prema građanima, naročito izdavanja određenih dokumenata. Međutim, postupak izdavanja i podela su bili u potpunosti centralizovani. Raspodela dodeljenih akreditacija sprovedena je preko šest centara na teritoriji Srbije, dok je u narednim fazama podele bilo neophodno da se akreditacije preuzmu u Beogradu. U tom procesu ključnu ulogu su odigrala novinarska udruženja koja su u ime svojih članova preuzimala akreditacije i dostavljala ih na tražene adrese kurirskim službama.

S obzirom da je Uredbom i Instrukcijom predviđeno da se odnosi i na regulaciju i kretanje lica iz medija, na ovaj način napravljena je diskriminacija i kršenje prava na rad određenog dela medijskih radnika. Ustavom RS u članu 60 predviđeno je pravo na rad čime se jemči pravo na rad, u skladu sa zakonom, ali i svim građanima pod jednakim uslovima. Kako im je ograničeno ili zabranjeno kretanje, ne postoje jednaki uslovi za sve kategorije uposlenih lica, pa mnogi novinari koji su honorarno angažovani gube već ugovorene angažmane ili usled nemogućnosti da dobiju dozvolu za kretanje ne mogu da budu angažovani na novim poslovima.

Kao jedna od mera 31. marta donet je **Zaključak Vlade o informisanju stanovništva o stanju i posle-dicama zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS**. Zaključkom se predviđa da za obaveštavanje javnosti o stanju i posledicama zaraze bude zadužen Krizni štab za suzbijanje zarazne bolesti COVID-19 a da sva obaveštenja javnosti daje predsednica Vlade ili lica koje ovlasti Krizni štab.

Sadržinski, Zaključak je bio u suprotnosti sa Ustavom Republike Srbije, Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, Zakonom o javnom informisanju i medijima ali i Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti koji predstavlja osnov za donošenje Zaključka. Predviđenim odredbama sužavaju se i ugrožavaju Ustavom zagarantovana prava da svako ima pravo na potpuno i blagovremeno obaveštenje o pitanjima od javnog značaja jer se Krizni štab određuje kao jedini "organ" koji prikuplja podatke i donosi odluku o tačnoj i proverenoj informaciji. Zaključkom se ograničava i uskraćuje protok informacija ka javnosti u pogledu takozvanih "privilegovanih" informacija koje se tiču ugrožavanja i zaštite zdravlja ljudi i životne sredine, ograničava se slobodan protok informacija jer se onemogućava izveštavanje u vezi sa pribavljenim podacima od strane organa i organizacija koje ih imaju u svom posedu, sprečavaju da građanima daju informacije upravo oni koji po prirodi stvari poseduju informacije ili mogu da provere njihovu tačnost – rukovodioci i drugi zaposleni u zdravstvenim institucijama.

³ Jedno od usmenih obrazloženja Kancelarije za medije Vlade RS i MUP- a u vezi sa tim što slobodni novinari mogu teže do akreditacija za kretanje može da se svede na tumačenje da je vreme zabrane kretanja određeno da bi se smanjilo opšte kretanje građana, tako da ima veoma malo realnih mogućnosti za radne zadatke osim onih koji se obavljaju u okviru radnih mesta, a što nije slučaj sa slobodnim novinarima koji su honorarno angažovani i u vreme zabrane i smanjenog kontakta i okupljanja veoma teško mogu da sprovedu svoje zadatke.

Osnovni zadatak zaključka bio je da spreči lokalne organe i zdravstvene ustanove da pruže informacije medijima, putem izjava i saopštenja i na taj način kanališe put prikupljanja, donošenja odluke o objavljivanju i samoj objavi informacije bez bojazni da bilo koja informacija, koja je po donosiocu odluka nepovoljna bez obzira na to što je tačna, može da dospe u javnost. Međutim, isto to sprečavanje ugrožava i sprovođenje Zakona o slobodnom pristupu informacijama. Pravo na pristup informacijama može se ograničiti jedino zakonom, pa ukoliko neka od ustanova dobije zahtev za pristup informacijama, ona ne bi imala pravni osnov u vidu zaključka da isti taj zahtev odbije. Ukoliko bi se takav zahtev odbio na osnovu zaključka, odgovorna lica u ustanovama ili lokalnim samoupravama bi radila protivno zakonu.

Nakon četiri dana, 3. aprila, novim Zaključkom Vlade RS prestao je da važi Zaključak Vlade o informisanju stanovništva o stanju i posledicama zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS.

Odlukom da zabrani prisustvo novinarima na konferencijama koje održava Krizni štab od 10. aprila 2020. godine, promenjena je praksa da novinari prisustvuju konferencijama koje organizuje Krizni štab. Prema saopštenju Kancelarije za saradnju sa medijima Vlade RS, predviđeno je da se novinarska pitanja dostavljaju onlajn putem, na koja će članovi Kriznog štaba unapred pripremljeni odgovarati (čitati) na konferencijama za štampu.

S obzirom na to da je odluka o prisustvu i onlajn pitanjima saopštena na internet stranici Vlade RS, ali ne i zvanično potvrđena određenom odlukom ili drugim dokumentom, ostalo je nejasno koja je puna sadržina akta. Za vreme trajanja i nakon povlačenja zabrane (nešto manje od 11 dana od donošenja), dokument nije bilo moguće pronaći na zvaničnim ili drugim stranicama na kojima se objavljuju odluke koje je za vreme vanrednog stanja doneo Krizni štab ili nadležno ministarstvo. Pretpostavka je da je odluka ili drugi akt zasnovan na postojećoj zabrani okupljanja građana a cilj je bio sprečavanje širenja virusa među novinarima koji prisustvuju ovim konferencijama i bave se pitanjima pandemije korona virusa s obzirom da su se u prethodnim danima pojavile neproverene informacije da se u određenim novinarskim redakcijama koje prisustvuju konferencijama za štampu pojavila infekcija. Slanje mejlova i priprema pisanih odgovora koji su čitani na konferencijama nije pravovremeno informisanje, a s obzirom na prethodne događaje (ograničavanje i kontrola pristupa informacijama) realna je mogućnost da nije ni potpuno informisanje. Na ovaj način je prekinut protok informacija i odgovora u primerenom roku s obzirom da se radi o pitanjima koja se odnose na ugrožavanje ili zaštitu zdravlja stanovništva

Reagujući na odluku da se novinarima uskrati prisustvo na konferencijama za medije Kriznog štaba, te diskusije unutar profesije u vezi sa tom odlukom, Nezavisno udruženje novinara Srbije i Nezavisno društvo novinara Vojvodina su uputili kratku anketu svojim članovima. Za 24 sata popunilo je 153 člana dva udruženja, od kojih je 40,7 % zaposleno a 59,3 % frilenseri.

Rezultati ankete pokazuju da čak **95,4 % učesnika smatra da su dobijene informacije su uopštene i u njima nema svih podataka koji su novinarima potrebni u radu.** Da format konferencija u potpunosti omogućava profesionalno izveštavanje u interesu građana smatra tek 2 % učesnika ankete, a 2,6 % nije moglo da proceni.

Na osnovu odgovora 47 % učesnika ankete koji su slali pitanja, oni su ukupno poslali 193 pitanja, a dobili ukupno 33 odgovora, odnosno tek 17 %.

Da su dobijeni odgovori bili korisni, odnosno da su sadržali ključni traženu informaciju potvrdilo je tek 7,7 % učesnika ankete, 16,5 % je ocenilo da je odgovor delimično sadržao ključnu informaciju dok je **27,5 % reklo da odgovor koji su dobili nije sadržao ključnu traženu informaciju.**

Uslovi rada novinara i njihove potrebe

Početak aprila 2020. godine, Nezavisno udruženje novinara Srbije sprovelo je među svojim članovima anketu koja je imala za cilj da utvrdi potrebe novinara za nesmetano obavljanje novinarskog posla, kao i da detektuje najveće prepreke u njihovom radu tokom vanrednog stanja. U online anketi je učestvovalo **228 novinara iz cele Srbije**.

Da bi nesmetano obavljali svoj posao u ovom trenutku, novinarima je urgentno potrebna zaštitna oprema. Za obezbeđenje rukavica, maski i dezinfikacionih sredstava opredelilo se gotovo 58 % ispitanika. Potom, novinarima je pomoć potrebna u osiguravanju digitalne komunikacije (33,9 %) pa slede, pravna pomoć i podrška (28,4 %) i psihološka pomoć (8,7 %).

U isto vreme najveći problem za obavljanje novinarskog posla tokom vanrednog stanja, predstavlja zatvorenost institucija za pružanje relevantnih informacija. Gotovo dve trećine ispitanika se odlučilo da ovaj odgovor postave kao glavnu prepreku za kvalitetno obavljanje posla. Slede nepostojanje dovoljnog broja dozvola za rad tokom zabrane kretanja (37,6 %), a potom slede zloupotrebe ovlašćenja od strane određenih organa vlasti (23,3 %).

Bezbednost novinara

Kad je u pitanju bezbednost novinara, uočen je **porast incidentnih situacija na štetu novinara** u odnosu na period koji je prethodio vanrednom stanju, ali i isti period (mart - april) iz 2019. godine.

Za vreme vanrednog stanja, u periodu od uvođenja do 2. maja zabeleženo je ukupno **47 zabeleženih slučajeva** incidentnih događaja prema novinarima. Od tog broja, zabeleženo je **32 pritiska i 15 slučajeva različitih oblika napada na novinare**. Od 15 napada zabeležili smo **dve (2) pretnje smrću, dva (2) pritvaranja kao oblika fizičkog ugrožavanja novinara, seda, (7) verbalnih pretnji, dva (2) fizička napada na novinare i dva (2) napada na imovinu**.

U odnosu na period pre uvođenja vanrednog stanja gde smo dvostruko dužem vremenskom periodu zabeležili 12 napada i 11 pritisaka, za vreme vanrednog stanja imali smo u samo 47 dana povećanje napada od **70 odsto**, a pritisaka za gotovo **150 odsto**.

Od zabeleženih slučajeva napada i pritisaka, u **20 događaja pritisci i pretnje su stizali od strane predstavnika vlasti**.

Novinarska udruženja reagovala su na napade pa su u periodu vanrednog stanja (od 15. marta do 30. aprila) podnete **dve prijave Regulatornom telu za elektronske medije, po jedno obaveštenje nadležnom tužilaštvu i Ministarstvu unutrašnjih poslova**, dok je **Stalna radna grupa za bezbednost novinara obaveštena u pet (5) slučajeva težih oblika ugrožavanja bezbednosti novinara**.

Rad samo/regulatornih tela

Regulatorno telo za elektronske medije

Obavezujućom Instrukcijom Vlade Republike Srbije od 23. marta 2020. godine, preporučeno je da se ograniči ulazak i obavljanje svih poslova u prostorijama **Regulatornog tela za elektronske medije (REM)**, pa je REM odlučio da u vreme vanrednog stanja postupa samo po hitnim predmetima koji ne trpe odlaganje u odlučivanju. Pod hitnim predmetima određeni su primene svih odluka organa javne vlasti u cilju suzbijanja epidemije.

Svi pružaoci medijskih usluga i zainteresovana lica upućena su da svoje zahteve iz delokruga nadležnosti Regulatora za vreme vanrednog stanja upućuju putem elektronske pošte na zvaničnu adresu REM-a. U vezi sa primljenim zahtevima Služba regulatora uredno je izdavala potvrde o prijemu.

Za vreme trajanja vanrednog stanja REM je održao jednu (1) hitnu i pet (5) vanrednih sednica. Predmeti zasedanja bili su redovni poslovi i razmatranje izveštaja o radu emiteru u vreme predizborne kampanje, međutim na sednicama nije bilo postupanja po podnetim prijavama u vezi sa radom emiterima, čak ni prijavama zbog kršenja propisa za vreme vanrednog stanja.

Savet za štampu

Za vreme trajanja vanrednog stanja, **Savet za štampu** održao je dve (2) sednice. Primećeno je da je **broj žalbi (28) koje su podnesene u periodu vanrednog stanja bio višestruko veći u poređenju sa istim periodom u 2019. godini (12)**. Od 28 podnetih žalbi 14 se odnosilo na teme vanrednog stanja i pandemije Covid-19, 10 je rešeno, a četiri (4) su i dalje u proceduri (u šest je odlučeno da je Kodeks novinara Srbije prekršen, u jednom je doneta odluka da nije prekršen, a u tri slučaja nije doneta odluka).

Dezinformisanje za vreme vanrednog stanja

Još jedna od stvari koja je obeležila medijsku scenu tokom proteklog perioda je pojačano širenje dezinformacija, zlonamernih informacija. Ta pojava je globalna i Svetska zdravstvena organizacija je čak skovala novi termin "infodemija", koji opisuje veliki porast i opasnost koju nosi dezinformisanje javnosti u vreme pandemije. U Srbiji su se ovim fenomenom bavili i bave se **portali Fakenews tragač i Raskrikavanje.rs**. Istraživački tim FakeNews Tragača detektovao je u periodu od 12. marta do 12. aprila 2020. godine ukupno **43 lažna i manipulativna narativa** o pandemiji virusa korona, koji su ukupno preneti **241 put** u različitim onlajn i tradicionalnim medijima, pri čemu su detektovani sadržaji samo **na Fejsbuku šerovani više od 220.000 puta** što bi značilo da je prosečan sadržaj šerovan putem različitih stranica i profila čak 927 puta. Najviralnija lažna vest bila je da je Kina proglasila kraj epidemije (29. mart): prenela su je najmanje 43 medija, a dostigla je gotovo 47.000 šerova. Neki od uočenih lažnih narativa potiču iz stranih izvora, pa su prevedeni na srpski i preneti putem medija i aplikacija za komuniciranje, ali su ipak dominantni sadržaji izvorno nastali u Srbiji, budući da čine više od dve trećine (71 %) ukupnog korpusa Mediji koji su kreirali objavili najveći broj lažnih vesti su Informer, Srbijadanas I Espresso⁴. Dok je sajt Raskrikavanje.rs otvorio live blog o dezinformacijama o koronavirusu na kom je zabeležio 16 tekstova sa spornim sadržajem koji su bili netačni.

⁴ [Izveštaj Novosadske novinarske škole Korona virus i infodemija u Srbiji](#)

Pravni okvir

Naredbom o ograničenju i zabrani kretanja lica na teritoriji Republike Srbije, donetom 18. marta 2020. godine, zabranjuje se kretanje na javnim mestima, odnosno van stanova, prostorija i objekata za stanovanje u stambenim zgradama i izvan domaćinstva u potpunosti licima sa navršениh 65 godina i naviše u naseljenim mestima preko 5.000 stanovnika, kao i licima sa navršениh 70 godina i naviše u naseljenim mestima do 5.000 stanovnika, dok se ostalim licima kretanje zabranjuje od 20 časova uveče do 5 časova ujutro.

Donošenjem naredbe javio se i problem u vezi sa kretanjem ne samo novinara u obavljanju svojih radnih zadataka, a praktična primena naredbe dovela je do primene drugih propisa kojima se na određeni način menja direktna primena Zakona o radu pa je bilo neophodno pronaći način da se nesmetano kreću. To je učinjeno izdavanjem akreditacija.

Kao jedna od mera 31. marta 2020. godine donet je **Zaključak Vlade o informisanju stanovništva o stanju i posledicama zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS.**

Zaključkom je predviđeno da informisanje stanovništva o stanju i posledicama zarazne bolesti predstavlja posebnu meru za zaštitu stanovništva od zaraznih bolesti, te da mere koje su u funkciji sprečavanja širenja zarazne bolesti, saglasno zakonu, utvrđuje Vlada pa je predviđeno:

- da pod okriljem apsolutnog imperativa da građani dobiju isključivo proverene i tačne informacije u vezi stanja i posledica zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2, za obaveštavanje javnosti o stanju i posledicama zaraze Vlada RS zadužila je Krizni štab za suzbijanje zarazne bolesti COVID-19 na čijem je čelu predsednica Vlade. Predviđeno je da sva obaveštenja javnosti daje predsednica Vlade ili lica koje ovlasti Krizni štab;
- Gradonačelnici, predsednici opština i štabovi za vanredne situacije jedinica lokalne samouprave zadužuju se da sve informacije u vezi stanja i posledica zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2 u jedinicama lokalne samouprave usmeravaju isključivo ka Kriznom štabu, koji će obezbediti da se izvrše neophodne provere i preduzmu odgovarajuće mere na pravovremenom i tačnom informisanju javnosti;
- Zdravstvene ustanove, zdravstveni radnici ili pravna lica koje obavljaju zdravstvenu delatnost, medicinske informacije isključivo u delu mera koje sami sprovode dostavljaju nadležnom zavodu, odnosno institutu za javno zdravlje, za koji je predviđeno da te informacije dalje usmeravaju ka Kriznom štabu;
- Na kraju, obaveštenja o preduzetim zdravstvenim merama i drugim informacijama koje se odnose na lečenje bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2, data javnosti od strane neovlašćenih lica ne mogu se smatrati tačnim i proverenim, uz mogućnost primene propisa koji se odnose na odgovornost i pravne posledice za širenje dezinformacija u periodu vanrednog stanja.

Zaključkom se predviđa informisanje isključivo od strane Kriznog štaba i lica koje štab ovlasti, te se na taj način svim drugim organima javne vlasti koja su do sada raspolagala konkretnim informacijama u vezi sa ugrožavanjem zaštite zdravlja građana Republike Srbije ograničava i usmerava raspolaganje tim podacima koji u ovom trenutku predstavljaju najviši interes. Na taj način doneti Zaključak je u suprotnosti sa Ustavom Republike Srbije, Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, Zakonom o javnom informisanju i medijima ali i Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti koji predstavlja osnov za donošenje zaključka.

Ustavom RS u članu 51 predviđeno je da „svako ima pravo da istinito, potpuno i blagovremeno bude obaveštavan o pitanjima od javnog značaja i sredstva javnog obaveštavanja su dužna da to pravo poštuju". Ustav predviđa i da "svako ima pravo na pristup podacima koji su u posedu državnih organa i organizacija kojima su poverena javna ovlašćenja, u skladu sa zakonom."

Zakonom o slobodnom pristupu informacijama u članu 4 predviđeno je da opravdani interes javnosti da zna iz člana 2 Zakona⁵ postoji uvek kada se radi o informacijama kojima raspolaže organ vlasti koje se odnose na ugrožavanje odnosno zaštitu zdravlja stanovništva i životne sredine. Na taj način informacije koje se tiču ugrožavanja zaštite zdravlja ljudi i životne sredine su one kod kojih nije moguće dodatno ograničavanje niti dokazivanje prečeg interesa sa ciljem osporavanja ili ograničavanja organa koji ih imaju u posedu ili drugih organa javne vlasti koji smatraju da na to imaju pravo.

Zakon o javnom informisanju i medijima u članu 4 stav 3 između ostalog predviđa i da se ne sme ugrožavati slobodan protok informacija putem medija.

Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti u svom članu 17, stav 1 tačka 12 predviđa informisanje zdravstvenih radnika i stanovništva, a u članu 47 predviđa se da su Zavodi, odnosno instituti za javno zdravlje obavezni da informišu zdravstvene radnike i stanovništvo o razlozima i načinu sprovođenja posebnih mera za suzbijanje i sprečavanje zaraznih bolesti, a posebno u slučajevima kada je potrebna saradnja zdravstvenih radnika i stanovništva u sprovođenju posebnih mera za suzbijanje i sprečavanje zaraznih bolesti.

Donetim Zaključkom se na taj način

- 1) sužavaju i ugrožavaju Ustavom predviđena prava da svako ima pravo na potpuno i blagovremeno obaveštenje o pitanjima od javnog značaja. Na ovaj način se onemogućava pravo na pristup podacima koji su u posedu organa kojima su propisima poverena javna ovlašćenja;

Krizni štab se određuje kao jedini „organ” koji prikuplja podatke i donosi odluku o tačnoj i proverenoj informaciji pa smatramo da ovakvom centralizacijom postoji opasnost da za određene informacije mogu dospeti nakon proteka određenog vremena i da se mogu obraditi i prikazati na način koji je drugačiji u odnosu na prvobitne podatke kojima raspolažu lokalni krizni štabovi, klinički centri i bolnice;

- 2) Na ovaj način se organima javne vlasti koji su određeni kao neovlašćeni protivno Zakonu o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Ustavu RS ograničava i uskraćuje protok informacija ka javnosti u pogledu takozvanih "privilegovanih" informacija koje se tiču ugrožavanja i zaštite zdravlja ljudi i životne sredine, U pogledu privilegovanih informacija organu javne vlasti nije dopušteno da dokazuje da javnost nema opravdan interes da za njih zna a smatramo da zaključak čini upravo to. U ovom slučaju jedino Kriznom štabu (određivanje i iznošenje) i licima koje štab ovlasti (iznošenje) dopušta se selekcija i protok u javnost informacija za koje se bude smatralo da su tačne i proverene;
- 3) Pravo da se informacije ograniče je nedopustivo naročito u vreme kada se može pretpostaviti da su takve informacije od značaja za zaštitu zdravlja stanovništva. U članu 16 stav 2 Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja kaže se da "ako se zahtev odnosi na informaciju za koju se može pretpostaviti da je od značaja za zaštitu života ili slobode nekog lica, odnosno za ugrožavanje ili zaštitu zdravlja stanovništva i životne sredine, organ vlasti mora da obavesti tražioca o posedovanju te informacije, da mu stavi na uvid dokument koji sadrži traženu informaciju, odnosno da mu izda kopiju tog dokumenta najkasnije u roku od 48 sati od prijema zahteva." Informacije koje su predmet Zaključka sasvim sigurno spadaju u ovu grupu informacija;
- 4) Protivno Zakonu o javnom informisanju i medijima i članu 4 stav 3, na ovaj način ograničava se slobodan protok informacija jer se onemogućava izveštavanje u vezi sa pribavljenim podacima od strane organa i organizacija koje ih imaju u svom posedu a koji bi zaključkom bili određeni kao neovlašćeni;

⁵ Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, član 2, stav 1

- 5) Protivno Ustavu i zakonskim propisima Kriznom štabu i licima koje štab ovlasti dopušta se mogućnost ekskluzivnog prava određivanja istinite, tačne i proverene informacije. Bez obzira na vanredno stanje i šira ovlašćenja organima izvršne vlasti, smatramo da nije moguće suspendovati zakonske propise na način na koji se ograničava ili menja izvorna informacija, njen protok, utiče na pravovremenost plasiranja ili zabranjuje informisanje organima takozvanim neovlašćenim licima koji na to imaju obavezu s obzirom da je informacija upravo nastala u njihovom radu.
- 6) Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti koji je i osnova za donošenje zaključka (koji se donosi na osnovu člana 6 Zakona) predviđa "informisanje stanovništva i zdravstvenih radnika" i precizno određuje da su informisanje obavezni da vrše "zavodi, odnosno instituti za javno zdravlje". Ovakvu obavezu određenu zakonom nije moguće derogirati zaključkom Vlade koji se zasniva upravo na propisu koji istu tu obavezu i predviđa. Suštinski, problem je u tome što se Zaključkom sprečavaju da građanima daju informacije upravo oni koji po prirodi stvari poseduju informacije ili mogu da provere njihovu tačnost – rukovodioci i drugi zaposleni u zdravstvenim institucijama.
- 7) Prenošenjem istinitih informacija, čiji izvor nije Krizni štab, novinari bi mogli odgovarati za širenje dezinformacija i lažnih vesti samo zbog toga što su objavili informaciju koja nije potekla od Kriznog štaba. Ovo bi predstavljalo ograničenje slobode izražavanja koja nije proporcionalna svrsi koju Vlada navodi da želi postići predmetnim Zaključkom. Odgovaraju i da i u slučaju da sagovornik (u svojstvu nezavisnog eksperta, građanina, političara, medicinskog radnika i sl.) komentariše postojeća rešenja koja država preduzima u toku pandemije, što u potpunosti parališe dijalog o trenutno najvažnijoj temi u državi.
- 8) Ključni problem ovakve mere je što će medije ostaviti bez izvora sa lokala, odnosno bez relevantnih sagovornika, pre svega zdravstvenih radnika i lokalnih političara, koji bi mogli da potvrde ili demantuju informacije koje stižu sa terena, budući da su takvi izvori i sagovornici sada zaključkom obavezani da informacije usmeravaju isključivo ka Kriznom štabu, odnosno zavodima za javno zdravlje. A ako mediji nemaju relevantne izvore i sagovornike, neće moći ni da informišu, niti pak da demantuju dezinformacije koje se, svi smo svedoci, šire bez obzira na mere vlade. I to svakako nije dobro.

Zaključak Vlade direktno se odnosi na medijske slobode i slobode izražavanja, prevazilazi dosadašnje navode o transparentnosti vanrednog stanja i mera koje se u njegovom toku donose i predstavlja ozbiljan presedan. Sloboda izražavanja može se ograničiti, između ostalog i ako je to neophodno radi zaštite javnog zdravlja, ali u obimu neophodnom u demokratskom društvu i bez zadiranja u suštinu zajemčenog prava. Jasno je da se može zaključiti i da Republika Srbija prolazi kroz period u kome je javno zdravlje ozbiljno ugroženo, međutim pitanje je da li je ovoliki obim ograničenja zaista bio neophodan. Pored provere na izvoru, dodatnim proverama prikupljanju se podaci i troši vreme za objavljivanje i u republičkom kriznom štabu, što dovodi do toga da se objavljivanje podataka odlaže dovodeći u pitanje pravovremenost informisanja javnosti.⁶

Za vreme vanrednog stanja Vlada može da ograniči pojedina ustavna prava (npr. slobodu kretanja) donoseći pravne akte niže pravne snage od zakona, ali je veoma problematično uređivati zaključcima pravne odnose drugačije nego što su oni uređeni sistemskim propisima.

U vezi sa ovlašćenjima Vlade u vreme vanrednog stanja, činjenica je da su sve odluke koje Vlada donese u takvoj situaciji sporne sa pravne strane. Odluka o proglašenju vanrednog stanja koju su zajednički doneli predsednik države, predsednica Vlade i Narodne skupštine. Međutim, njihovo ustavno ovlašćenje da na taj način proglase vanredno stanje zavisi od toga da li Narodna skupština može da se sastane ili ne, a za to je bilo potrebno gotovo 45 dana.

Kao posledica stupanja na snagu Zaključka, reagovala su novinarska i druga udruženja, nakon čega je 2. aprila. 2020. godine na sednici Vlade Republike Srbije zaključak stavljen van snage. Međutim, u nastavku primene propisa o infor-

⁶ Komentar zaključka <http://www.zslaw.rs/informi>

ng-the-public-about-the-condition-and-consequences-of-covid-19-government-may-have-taken-things-a-step-too-far/

misanju i obaveštavanju javnosti i dalje imamo propuste kad su u pitanju dostavljanje osnovnih informacija i podataka u vezi sa virusom (na primer informacije o broju respiratora, podacima o testiranju, broju testova, određeni statistički podaci su i dalje ostali uskraćeni u brojnim primerima).

Uredbom o dopunama Uredbe o merama za vreme vanrednog stanja Naredba je stavljena van snage 9. aprila, a sama uredba postala je osnovni akt koji ograničava kretanje građana na teritoriji Republike Srbije, samim tim važeći i za novinare i medijske kuće.

Odlukom da zabrani prisustvo novinarima na konferencijama koje održava Krizni štab od 10. aprila 2020. godine Vlada RS je predvidela da redovne dnevne konferencije za štampu koje je organizovao Krizni štab budu organizovane bez prisustva novinara. Obaveštenje o tome da novinari neće više biti u mogućnosti da učestvuju na konferencijama objavljeno je od strane Kancelarije za saradnju sa medijima Vlade RS i predviđa zabranu prisustva novinara konferencijama za medije, ali i predviđa postavljanje novinarskih pitanja onlajn putem. Na primljene imejllove članovi Kriznog štaba će pripremati odgovore a zatim te iste odgovore objavljujati na konferencijama za štampu. Napominjemo da prema našim saznanjima i istraživanjima dokument koji predviđa ukidanje prisustva novinara nije objavljen zvanično, niti ga je nakon saopštavanja bilo moguće pronaći na veb stranici Vlade RS ili na drugim stranicama na kojima se zvanično objavljuju svi doneti propisi u Republici Srbiji. U saopštenju Vlade kao razlog se navodi da se *"zbog sve veće zabrinutosti kolega novinara, snimatelja i foto-reportera na svoje zdravlje i nakon prigovora o ugroženosti na konferencijama za medije predsednika, članova Vlade kao i stručnjaka"* predviđa postavljanje pitanja putem mejla.

Odluka je u određenoj suprotnosti sa Zakonom o javnom informisanju i medijima jer je protivna ostvarivanju javnog interesa u oblasti javnog informisanja koji zahteva pravovremeno i potpuno informisanje svih građana Republike Srbije (član 15, stav 1, tačka 1 Zakona). Slanje mejlova i priprema pisanih odgovora koji su čitani na konferencijama nije pravovremeno informisanje a s obzirom na prethodne događaje (pokušaje ograničavanja pristupa podacima) postoji sasvim realna mogućnost da nije ni potpuno informisanje. Na ovaj način je prekinut protok informacija i odgovora u primerenom roku s obzirom da se radi o pitanjima koja se odnose na ugrožavanje ili zaštitu zdravlja stanovništva. U pitanju nije samo informacija koja se stavlja na raspolaganje novinarima i javnosti jer informacija može u potpunosti da bude dostupna i na ovaj način, već i prilika da se postave direktna pitanja odgovornim stručnjacima ili predstavnicima vlasti uživo. S obzirom na pokušaje u prethodnom periodu da se ograniči protok informacija i dostupnost, ovo je bio način da se izbegnu direktna pitanja i pruže kontrolisani odgovori, te na taj način ograniči neposredna kontrola rada Kriznog štaba. Upravo direktna pitanja stručnjacima i odgovornim predstavnicima vlasti pokazala su se kao veom dobar oblik kontrole.

Zabranom se najverovatnije pokušalo sprečiti postavljanje "nezgodnih" pitanja na konferencijama koje su održavane uživo i na koje predstavnici ili ovlašćeni stručnjaci (lekari) ispred Kriznog štaba nisu imali odgovore, ali i produžetak vremena za pripremu odgovora i kao rezultat njihovo bezbedno čitanje na konferencijama za štampu. Ovakvom odlukom stvorena je sasvim realna situacija u kojoj primalac pitanja ima može da ograniči pristupa informacijama.

Od 21. aprila ponovo je dozvoljeno prisustvo novinarima na konferencijama za štampu koje je organizovao Krizni štab.